

SAUNA-ASTIAKARTOITUS

Tämän kartoitustyön tavoitteena on ollut selvittää ja ymmärtää saunoissa perinteisesti käytettyjen puuastioiden käyttötarkoituksia, rakennetta sekä materiaaleja.

Kartoitustyö toteutettiin vuoden 2020 aikana. Kartoitustyö koostui kolmesta eri vaiheesta:

- 1) Kimpiastioiden käyttö, rakenne ja muotoilu
- 2) Perinteiset saunat sekä saunassa käytetyt puuastiat
- 3) Uuden kimpiastiamallin suunnittelu ja testaaminen

Kartoituksen tuloksena syntyi nykyistä tarkempi käsitys saunakäytössä olleiden puuastioiden käyttötarkoituksista (peseytyminen, veden säilytys ja kuljetus, löylyveden säilytys) ja astioiden kehityksestä sekä astioiden valmistukseen käytetyistä materiaaleista, astioiden rakenteesta ja toimivuudesta. Erityisesti rakenteen osalta tavoitteena on ollut selvittää puun elämiseen ja liimattoman rakenteen tiiviyyteen liittyviä tekijöitä.

KIMPIASTIAN TAUSTA

Kimpiastia on puusta valmistettu astia, joita on käytetty hyvin laajasti kotitalouksien käyttöesineinä 1600–1800-luvuilla. Astiat valmistettiin pääasiassa talouskohtaisesti miesten puhdetöinä. Astioiden muotoilussa ja rakenteessa esiintyy alueellisia ja tekijäkohtaisia ominaispiirteitä. Kimpiastioita on valmistettu laajasti erilaisiin talouden tarpeisiin, liittyen ruuan valmistukseen ja säilytykseen, ruokailuun, peseytymiseen, eläinten ruokintaan sekä kotitalouden vesihuoltoon. Kimpiastioita hyödynnettiin myös pakkaus- ja kuljetusvälineinä, lähinnä elintarviketuotteiden kaupankäynnissä. Uudenkaupungin ja Rauman alueille syntyi myös kimpiastioiden valmistuksen pienteollisuutta, jonka tuotantoa vietiin mm Hansakauppiaiden käyttöön Tanskan ja Saksaan.

Kimpiastian rakenne ja puumateriaalin luontaiset ominaisuudet mahdollistivat kimpiastioiden käytön erilaisten nestemäisten elintarvikkeiden jalostuksessa, säilytyksessä ja käytössä. Kimpiastioilla on ollut erityisen suuri rooli kotitalouksien maitotalouden hoidossa. Ennen kylmäsäilytyksen kehittymistä maitoa säilytettiin hapattamalla sitä esimerkiksi viiliksi ja piimäksi tai jalostamalla sitä voiksi ja juustoksi erilaisissa puuastioissa.

Kimpiastiat liittyivät oleellisesti myös kotitalouksien vesihuoltoon, peseytymiseen ja saunomiseen. Puhdas talousvesi saatiin talon kaivosta, josta vettä nostettiin puisella kaivoämpärillä suurempaan korvoon tai saaviin. Vesi kuljetettiin käyttökohteeseen saunaan, tupaan tai navettaan. Saunassa vettä ammennettiin puukiululla kiukaalle sekä peseytymiseen. Vettä lämmitettiin erillisissä puuastioissa nostamalla kuumia kiuaskiviä puuastiaan. Peseytymiseen käytettävä vesi annosteltiin pesusoikkoon tai vatiin.

Kimpiastia –menetelmällä valmistettavat puuastiat liittyvät Suomen teollisuushistoriaan ainakin kolmella eri tavalla. 1800-luvun alkupuoliskolla suomalaiset talonpojat veivät suuria määriä silakkaa Ruotsiin, Viroon ja Venäjälle. Silakat pakattiin ja kuljetettiin puutynnyreissä. 1900-luvun alussa syntyi Merikarvian seudulle ammattimaista, silakoiden säilöntään ja kuljetukseen liittyvien puuastioiden valmistusta. Silakkatynnyreiden ja –astioiden lisäksi tuotannossa oli sillitynnyreitä Norjaan ja Viroon. Kalojen suolausta ja varastointia varten valmistettiin suuria, 700-2000 litran kokoisia ammeita. Kalojen kuljetusta ja vähittäismyyntiä varten muodostui astiakoot: tynnyri 120 l, puolikko 60 l, nelikko 30 litraa oli tavallisin koko, ottinki 15 l, sekstondi 8 l, lisäksi tehtiin 4, 2 ja 1 litran maustekala-astioita.

Kuvat (finna.fi):

1. Kimpiastioiden valmistus
2. Eskolan maitopuoli, 1929 Esko Aaltonen
3. Silakkatynnyreiden valmistus

Tervantuotannon laajentuessa 1800-luvulla Kainuun alueella yhdeksi pääelinkeinoksi, syntyi myös tervatynnyreiden tuotannosta merkittävä tulonlähde. Tervetynnyri on tuotteena hyvin tarkkaan määritelty standardiastia, joiden valmistusta ja laatua valvottiin tarkasti viranomaisien toimesta. Tervetynnyrin tilavuus oli 125 litraa, eli ns. Rostockin mitta. Tynnyrien rakenne ja osat määriteltiin tarkkaan niin että tynnyrit kestivät ensin hevostalouden tervahaudalta veneelle ja edelleen laivakuljetuksen päällekkäin lastauksen.

Uudenkaupungin ja Rauman talonpojat saivat Kustaa Vaasalta oikeuden viedä vakkoja, ämpäreitä, saaveja, rasioita, kiuluja, kannuja ja muita puuastioita Saksaan ja Tanskaan. Täältä pohjalta kehittyi huomattava talonpoikien puutyötuotteiden valmistuksen keskittymä Vakka-Suomen alueelle.

Hansaliitto oli aikanaan yksi suurimmista puuastioiden kuluttajista, minkä seurauksena Vakka-Suomeen kehittyi puuastioiden valmistukseen erikoistunutta pienteollisuutta, täyttämään saksalaisen kauppayhtymän puuastiatarpeet. Vuonna 1617 perustetun Uudenkaupungin pääasiallinen tehtävä olikin huolehtia vannehdittujen puuastioiden viennistä Saksaan ja Tanskaan. Myös Rauman kaupunki sai vuonna 1642 oikeuden myydä puuastioita Itämeren satamiin.

Vannehdittuja puuastioita eli kimpiastioita käytettiin yleisesti kotitalouksien tarveastioina koko Suomessa. Vielä 1800–1900-lukujen vaihteessa talous- ja käyttöesineet valmistettiin pääasiassa jokaisessa taloudessa itse omiin tarpeisiin. Astioiden valmistuksessa ja muotoilussa on aluekohtaisia eroja, mutta pääperiaate on laajasti sama.

Kimpiastioita valmistettiin hyvin moniin eri tarkoituksiin. Astioiden malli ja muotoilu kehittyivät ja eriytyivät omiksi erityisryhmiksi käyttötarkoitusten mukaan. Kimpiastiatyypeille kehittyi myös käyttötarkoituksen mukainen runsas nimikkeistö, joka osaltaan kertoo kimpiastioiden laajasta käytöstä. Kirnu, kiulu, rainta, kaljaraitti, tynnyri, puolikko, nelikko, putina, leili, lekkeri, haarikka, tuoppi, torokannu, kannu, punkka, pyykkipunkka, pytty/kehlo/punkki/pulkko, tiinu/amme/sammio/holkki/palju, saavi/seisakko/tonkka, ämpäri/sanko, korvo ja punttu.

Kuvat (finna.fi):
4. Silakkatynnyri
5. Tervatynnyrin valmistus

MUOTO JA RAKENNE

Kimpiastioiden muotoiluratkaisut ovat kehittyneet pitkän ajan kuluessa niiden käytöstä syntyneiden kokemusten myötä. Vaikka astioiden perusratkaisu on sama, on astioissa runsaasti eri käyttötarkoituksiin kehittyneitä variaatioita. Astioita on valmistettu talokohtaisesti tai pienimuotoisena sarjatyönä, jolloin kunkin tekijän näkemyksen ja kokemuksen myötä astiat ovat saaneet alueellisia ja käyttötarkoituksen mukaisia erilaisia piirteitä.

Yhden teorian mukaan kimpiastiarakenne on kehittynyt yhdestä puusta veistetyn astian pohjalta. Pyöreän puupölkyn keskiosa on veistetty pois ja jäljelle jääneeseen pölkyn ulkokehään on lisätty pohja ja mahdollisesti kansi. Näin muodostunutta astiaa on käytetty erilaisiin kotitalouden tarpeisiin. Kyseinen rakenne on kuitenkin altis hajoamaan puun kuivussa ja halkeillessa, jolloin rakenteeseen on tullut tarve lisätä yksittäisiä lautoja korjaamistarkoituksessa ja prosessi on johtanut lopulta erillisistä laudoista muodostuneeseen kimpiastiarakenteeseen.

Kimpiastialle ominainen perusmuoto on ylöspäin levenevä kartio, jota saunakiulu tyypillisesti edustaa. Astioiden koot ja mittasuhteet vaihtelevat käyttötarkoituksen mukaan. Pienimpiä kimpiastiatekniikalla valmistetut astiat ovat erilaiset tuopit ja kannut, joiden korkeus on noin 15 cm ja halkaisija noin 10 cm. Suurimmat kimpiastiat lienee erilaiset, esimerkiksi nahan valmistuksessa käytetyt liotusastiat, ammeet ja tynnyrit.

Kimpiastialle tyypillisen kartiomuodon kulman suuruuteen vaikuttaa ainakin kimpiastian vanteiden kiristävyysominaisuus, liian jyrkkä kulma aiheuttaa kiristyspantojen irtoamisen hyvin pienenkin kutistumisen seurauksena ja toisaalta kovin suora astiamuoto ei mahdollista pantojen kiristymistä. Vertailemalla eri astioiden sivuprofiilimuotoja voi havaita kokoerojen lisäksi astioiden mittasuhteisiin liittyviä eroja. Astioiden ylä- ja alareunan halkaisijan erotus voi olla suhteellisen pieni tai tyypillisen ylöspäin levenevän muodon sijaan astia toimii myös ylöspäin kapenevana. Selkeää syytä eri astioiden muodon perusratkaisuun ei ole tiedossa. Ratkaisu saattaa liittyä astian rakenteen toimivuuteen ja koossapysyvyyteen. Ylöspäin kapenevan astian kiristyspannat ei tipu paikoiltaan, vaikka astia kuivussaankin kutistuisikin. Tämä saattaa olla oleellinen ominaisuus, kun astiaa on tarpeen säilyttää kuivana ja sen rakenne pääsee ravistumaan. Käytöstä poistetun ylöspäin levenevän astian, esimerkiksi saunakiulun tyypillinen rakenteellinen vika on kiristyspantojen putoaminen ja kimpirakenteen hajoaminen. Rakenteen koossapysymisen varmistamiseksi sekä kasaamisen helpottamiseksi, joissakin astioissa on kimmot kiinnittyminen varmistettu kimprien saumoihin lisätyillä puutapeilla.

Kuvat (finna.fi):

6. Kimpiastian osia

7. Ylöspäin kapeneva kimpiastia

Kimpiastioiden muotoa ja rakennetta ovat määritelleet ja muokanneet niiden käyttötarkoitus sekä tekijöiden näkemykset ja kokemukset erilaisten yksityiskohtien toimivuudesta ja toteutuksesta. Tyypillisesti tekijäkohtaisia eroavaisuuksia esiintyy astioiden kahvojen muotoilussa, joissa käteen sopivan muodon lisäksi on tavoiteltu myös esteettisesti silmään sopivia muotoja.

Lukuisista erilaisista, käyttötarkoituksen perusteella kehittyneistä sovelluksista huolimatta kimpiastian perusrakenne koostuu kolmesta eri osakokonaisuudesta:

1) Seinämä

- useasta kimmestä (muotoiltu lauta) koostuva astian seinä
- seinämän alareunassa astian pohjan liitosta varten työstetty ura

2) Pohja

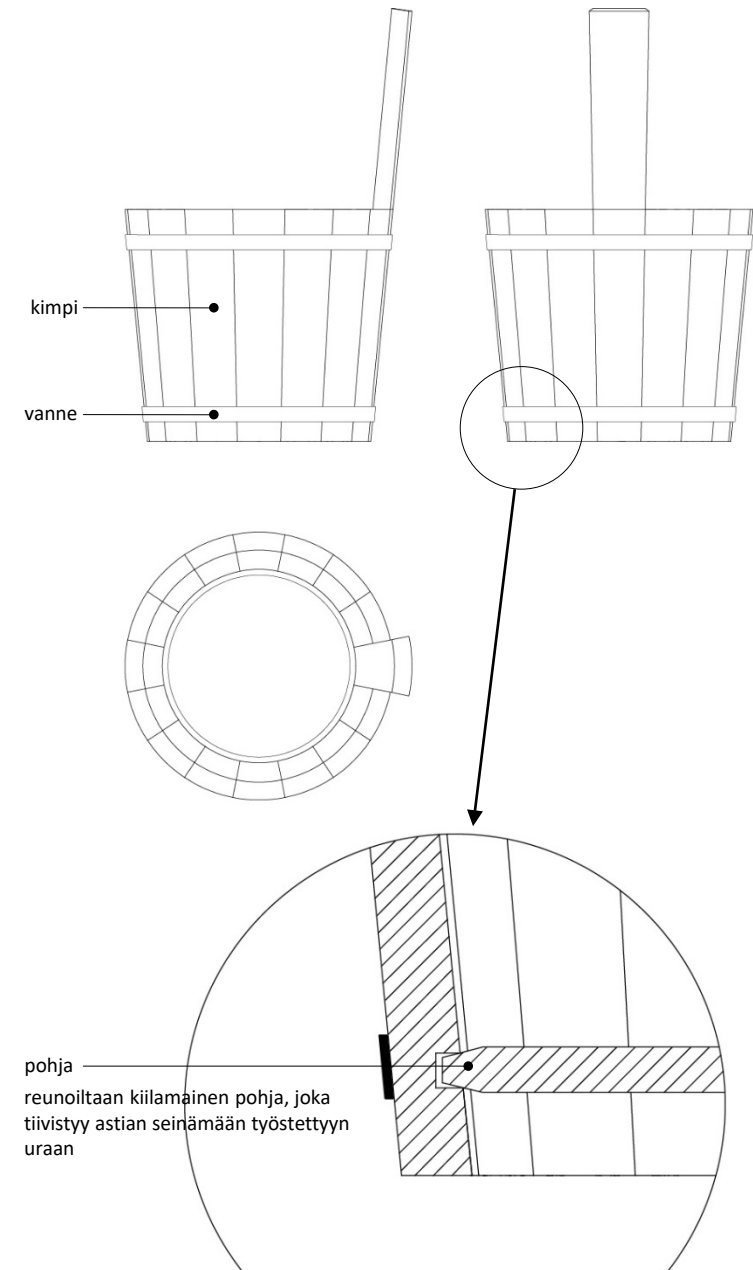
- reunoilta viistetty astian seinärakenteen mukaan muotoiltu puulevy
- koostuu astian koon mukaan useasta laudasta, jotka kiinnittyvät toisiinsa liimaamalla tai puutapeilla

3) Vanteet

- astian korkeuden mukaan 1-3 tai useampia astian ulkoreunan mukaan mitoitettuja vanteita
- valmistettu puusta tai metallista

Kimpiastian rakenne perustuu puun luontaiseen turpoamiseen. Puu laajenee kosteuden vaikutuksesta ja vastaavasti kutistuu kuivuessaan. Kastuessaan kimpiastian tiivisti vierekkäin asetetut kimmet laajenevat ja tiivistyvät toisiaan vasten ulkokehän vanteiden avulla. Samalla myös astian pohja laajenee ja kokonaisuudesta muodostuu vedenpitävä rakenne. Kuivuessaan rakenne kutistuu ja menettää vedenpitävyyden, mutta voidaan palauttaa kosteuden avulla. Kimpiastiaa voidaan tiivistää myös vanteiden avulla. Kartiomuodon ansiosta rakenne tiivistyy, kun vanteita kiristetään lyömällä/siirtämällä niitä kartion levenevään suuntaan.

Puu elää (kutistuu ja laajenee) eri tavoin eri suuntiin. Suurinta eläminen on puun rungon poikittaissuunnassa (7-8%) ja vähäisintä rungon pituussuunnassa (0,3%). Kimpiastioiden rakenteen kannalta huomioitavaa on puun poikittaissuunnassa tapahtuva eläminen. Puun vuosirenkaiden suuntaan (tangentialinen) eläminen mahdollistaa, 300 mm halkaisijaltaan olevan kimpiastian kehän pituudessa yli 70 mm:n ja halkaisijassa lähes 20 mm mittamuutoksen. Puun vuosirenkaiisiin nähden poikittaissuunnassa (radiaalinen) puu elää vähemmän (3-4%).

Kuvat:

8. Kimpiastian rakenneperiaate sekä yksityiskohta pohjan liittymisestä astian seinämään

KIMPIASTIA SAUNASSA

Puisten kimpiastioiden yksi tyypillinen käyttöympäristö on ollut sauna. Saunaan ja saunomiseen oleellisesti kuuluvan veden käsittelyyn kimpiastiat ovat soveltuneet hyvin. Astioiden säännöllinen käyttö sekä säilytys pimeässä ja viileässä on ollut kimpiastioiden toimivuuden kannalta otollinen ympäristö ja saunassa astioita on käytetty moneen tarkoitukseen. Kimpiastioita on käytetty saunoissa veden kuljetukseen ja säilytykseen sekä veden käyttöön peseytymisessä ja löylyn heittämisessä. Selkeästi vain saunakäyttöön kehittyneitä astiamallia ei ole, vaan samoja astiamalleja ja -tyyppejä on käytetty laajemminkin kotitalouden eri tarpeisiin. Astioita on käytetty tilanteen ja tarpeen mukaan. Alun perin viilin valmistuksessa käytettyä astiaa on voitu myöhemmin käyttää pesuvatina ja saunassa pesusoikkona toiminutta astiaa on käytetty myös pyykinpesussa.

Saunassa löylyä heitetään tai *mätetään* kiukaalle *löylykapalla*, *kipolla* eli *kiululla*. Lauteilla tai pikku rahilla olevassa *silmipytyssä*, *saunasilmikkossa* tai *taasassa* eli isossa puuvadissa on kylmää vettä, jolla vilvotellaan kuumenevia vastoja löylyn aikana. Saunan sillalla eli lattialla on peseytymistä varten lämmintä vettä *soikossa* tai *punkassa* (Samuli Paulaharju).

Peseytymiseen ja löylyveden heittoon käytetty kiulu on hyvin tyypillinen suomalaisen saunaan liitettävä esine, joka näkyy saunoissa vielä nykyisinkin löylyastioiden muotona ja rakenteena. Löylyveden käsittelyn lisäksi yksikahvainen kiulu on toiminut myös saunojan omana vilvoittelu ja peseytymisastiana. Kiulua on käytetty myös lypsyastiana sekä laajemmin nestemäisten aineiden kuljetukseen ja lyhytaikaiseen säilytykseen. Kiulun mallisiin astioissa ei ole kannellista versiota, kuten muissa astiamalleissa tyypillisesti on.

Veden kuljetukseen kaivolta tai järvestä saunaan on tyypillisesti käytetty ämpäriksi tai sankoksi kutsuttua yleisastiaa. Ämpäri tai sanko on kiulua isompi, veden säilytykseen ja kuljetukseen tarkoitettu astia, jossa on astian molempiin reunoihin kiinnittyvä kantokahva eli sanko. Ämpäriin kantamiseen on kehitetty korennoksi tai ”ämmänlängeiksi” kutsuttu apulaite, jolla ämpäreitä kuljetetaan, niskaan ja olkapäille sijoittuvan noin metrin pituisen poikkipuun avulla.

Saunassa peseytymisvaiheessa on käytetty matalampaa ja laakeampaan vadiksi, pesusoikoksi, paljuksi tai punkaksi kutsuttua puuastiaa. Samanlaista astiamallia on käytetty myös pyykinpesuun liittyen sekä selkeästi pienempänä versiona maidon hapatusastiana..

Kuvat (finna.fi):

9. Kiulu, 10. Ämpäri, 11. Pesuastia,
12. Pesuvati, 13. Vati, pesusoikko.

Erityisesti peseytymiseen tarkoitettu astia on ollut soikean muotoinen, kaksikorvainen pesusoikko, jonka nimi ja muoto näkyy sauna-astioiden kehityksessä puuastioiden jälkeen kehittyneissä peltiastioissa. Puisista kimpiastioissa ammenimitystä on käytetty nahkojen valmistuksessa käytetyistä liotusastioista, jotka kooltaan ja muodoltaan muistuttavat nykyisin kylpyammeena ja –paljuina käytettäviä astioita.

Veden säilytykseen sekä kuljetukseen on käytetty suurempia saaveiksi tai korvoiksi kutsuttuja puuastioita, joiden kuljetus on tapahtunut talvella kelkan tai kesällä korenon avulla. Korennolla kaksi ihmistä voi kantaa saavia olkapäille nostettavan puunkepin avulla, jonka keskellä saavi roikkuu. Saavin kehittyneessä versiossa saattoi olla myös astian kimmeistä muodostuvat jalat, jotka estivät astian pohjarakenteen lahoamista. Myös pyykinpesuun liittyen on kehittynyt oma jalallinen versio, jossa suhteellisen pitkä jalkarakenne on mahdollistanut pyykin pesun seisaaltaan.

Yksinkertaisimmillaan veden lämmitys on tapahtunut kiukaasta vesiastiaan nostetuilla kuumennetuilla kivillä, *laskukivillä* eli *saunakivillä*. Veden lämmityksessä on käytetty myös kaksiosaista kaiverrettua puuastiaa eli *karttaa*, jonka toisessa osassa on kylmää ja toisessa lämmintä vettä.

Kehittyneempi versio on ollut kimpirakenteinen puuastia, joka on toiminut saunan kiukaaseen kytkettynä veden lämmitysastiana. Puuastiasta on johdettu kiukaan sisälle rautaputki, jossa vesi on lämmennyt kiukaan lämmön vaikutuksesta.

Kuvat:

13. Veden lämmitysastia. Pien-Toijolan talonpoikaismuseumo

14. Pesuvati ja kiulu saunassa, Villa Mairean sauna. (www.villamairea.fi)

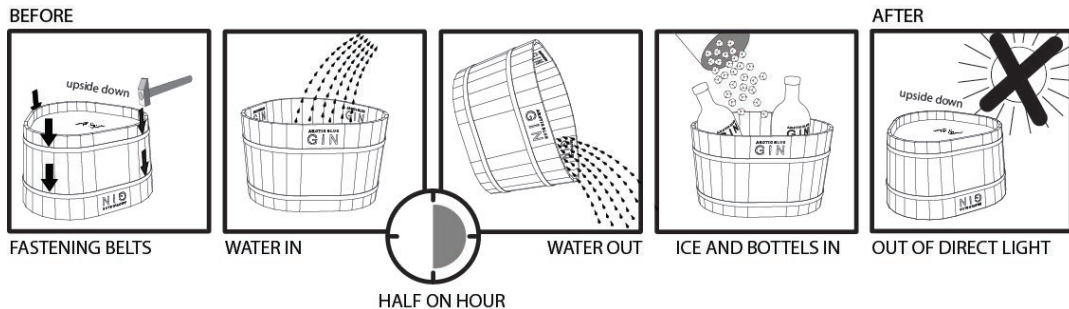
Uudet kimpiastiat

Kimpiastioiden käyttö ja valmistus väheni merkittävästi 1900 –luvun puolen välin jälkeen kun metalliset peltiastiat yleistyivät erityisesti saunoissa. Kimpiastioita käytettiin joissakin erityistarkoituksissa kuten leivonta-astioina sekä lölyastioina saunassa. Kimpiastioiden rakenne muuttui niin että astian sisällä käytettiin erillistä muoviosaa, joka varmisti sen että vaikka astian puuosa ravistui pysyi se silti vedenpitävänä.

Aitoja kokopuisia kimpiastioita valmistetaan edelleen mm Rauman kiulu ja tynnyritehtaassa. Valikoimaan kuuluu erilaisia kokopuisia kimpiastioita sekä muovisilla lisävarusteilla että ilman. Kiulu ja tynnyritehtaan kiulun rakenne on liimattu ja vanteiden kiinnitys on varmistettu nauloilla. Ulkoiselta olemukseltaan ja rakenteeltaan kiulu on perinteinen kimpiastia, jonka esikuvat löytyy vanhoista suomalaisista, saunomisesta ja lypsyastioina käytetyistä kiuluista.

Uudempia käyttötarkoituksia kimpiastioille voi löytää erilaisiin hoitomenetelmiin liittyvinä astioina. Helsinkiläinen Metsä/Skogen – myymälä ja tuotebrändi tarjoaa Mannerheimintielle sijaitsevassa konseptimyymälässä asiakkailleen koivujalkakylvyn, joka koostuu muun muassa hies- ja rauduskoivun lehdistä, mustaseljasta, merisuolasta sekä sokerikoivun ja sitruunan eteerisistä öljyistä. Jalkakylpy tarjoillaan aidosta kimpiastiasta, mikä osaltaan tukeen tuotteen ja palvelun metsä- ja luontokokonaisuutta.

Suomalainen Arctic Blue Gin –brändi hyödynsi puisia kimpiastioita tuotteen lanseerauksessa vuoden 2019 F1-kilpailujen yhteydessä. Kimpiastiatekniikalla valmistetut gini coolerit toimivat tuotteen esillepano- ja tarjoiluastioina sekä jäähdytysastioina. Astioiden aito puumateriaali tukee brändin luonnonläheisyyttä ja suomalaisuutta. Gini coolereita käytettiin F1 –tapahtumien VIP-tilaisuuksissa. Astioiden rakenne toteutettiin aidon kimpiastiarakenteen mukaan, ilman erillistä sisäosaa. Toimivuuden varmistamiseksi astiat on varustettu erillisellä käyttöohjeella.

Kuvat:

15. Saunakiulu, Rauman kiulu ja tynnyritehdas (www.tynnyri.fi)

16. Jalkakylpy, Metsä/Skogen

17. Gini cooleri, Arctic Blue Gin

metsaskogen Pimenevät päivät ja viileä sää ovat erinomainen syy poiketa myymälässämme! Rentouttava jalkakylpy ja samppanja yhteishintaan 25€. ❤️👉 Huomenna lauantaina olemme avoinna klo 11-17, tervetuloa!

Jalkakylvyn hyödyt ovat moninaiset: kylpy tehostaa verenkiertoa, nopeuttaa kehon nesteiden

Uudet sauna-astiat

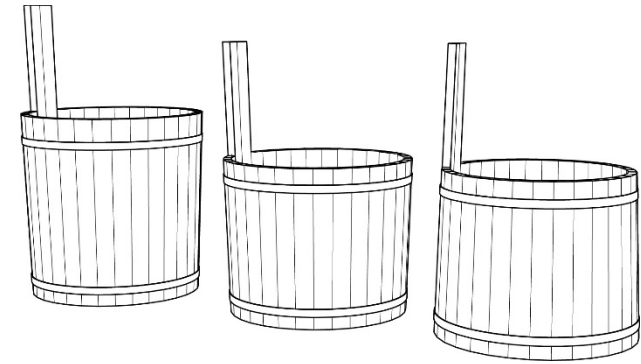
Kimpiastiatekniikalla valmistettu puukiulu on säilynyt osana suomalaista saunakulttuuria, vaikkakin viitteellisesti alkuperäistä puuastiaa muistuttavina saunakiuluina, mutta kuitenkin kiuluksi tunnistettavana esineenä. Sosiaalisen median kuvapalvelu Instagramissa aihetunnisteella #saunadesign julkaistuissa, 200:ssä viimeisimmässä (12.2.2021) kuvassa, 35:ssä on esillä kiulun tyyppinen löylyastia, ja näistä 24:n materiaalina on puu. Kuvista suurin osa on muualta kuin Suomesta.

Saunakulttuurin kehittymisen ja yleisten saunojen uudelleen yleistymisen vuoksi on myös saunojen ja saunomisen elämyksellisyyteen alettu kiinnittämään enemmän huomiota. Sanomiselle ja saunoille on tuotettu elämyksellisyyden ja aidon kokemuksen kehittämiseen liittyvä oppaita ja ohjeita, erityisesti kaupallisia saunapalveluja tarjoaville toimijoille.

Puu on yleisin saunoissa käytetty materiaali. Hygieenisyytavoitteiden innoittamana julkisissa saunatiloissa on pyritty puuta korvaamaan esimerkiksi kaakelipintoina, mutta näillekään ratkaisuille ei ole löytynyt tutkimuksellista perustetta ja ilmiö ei ole yleistynyt laajemmin. Saunatilojen hygieniatutkimuksen mukaan puulauteet ovat selvästi puhtaampia kuin kaakelilauteet, koska kaakeleihin tiivistyy saunottaessa jatkuvasti vettä eivätkä ne kuivu kuten puulauteet.

Yleisissä saunoissa erilaisten astioiden määrä on vähentynyt suihkujen yleistyessä. Vaikka saunoihin on kehitetty erilaisia löylyvesiautomaatteja on löylyvesiastia kuitenkin säilynyt yleisenä ratkaisuna myös julkisissa saunoissa.

Puinen astia saunassa on ennen kaikkea tunnelmaan ja saunakokemukseen vaikuttava tekijä, jolla voidaan korostaa saunakokemuksen aitoutta ja alkuperäisyyttä. Puuastian merkitys korostuu kylpylämäisissä saunaympäristöissä, joissa erilaisilla astioilla on merkittävä rooli osana rituaalinomaista saunomistapahtumaa. Puumateriaalin rooli korostuu kun astiaa käytetään esimerkiksi peseytymiseen, jolloin käyttäjällä on läheinen kontakti astiaan ja sen materiaaliin. Puuastia voi olla merkittävä tekijä osana elämyksellistä saunomiskokemusta.

Kuvat:

18. Luonnoksia uudenaikaisiksi puukiuluiksi

19. Puukiulun prototyypin testausta Saimaalla, kesällä 2020

Uudet saunakiulut Rajaportin saunaan

Rajaportin sauna

Suomen vanhin toiminnassa oleva yleinen sauna Tampereen Pispalassa edustaa työläiskorttelien yleisten saunojen perinnettä. Tampereen kaupungin omistaman saunan kunnosta ja toiminnasta vastaa Pispalan saunayhdistys ry. Rajaportin sauna on Suomen vanhin edelleen toiminnassa oleva yleinen sauna.

Perusrakenteeltaan sauna muistuttaa työläiskorttelin saunaa, jossa löylyosasto sijaitsee saunan yläosassa ja peseytymistila samassa tilassa, lauteiden alapuolella. Saunan peseytymistilat ovat vanhaa mallia ja saunassa ei ole suihkuja. Pesu- ja löylyvettä ammennetaan hanasta ja altaasta pienehköillä muovikiuluilla, joita kelluu vesialtaassa. Sama allas ulottuu molemmille, sekä naisten ja miesten puolelle. Altaaseen vesi lasketaan altaan yläpuolella olevista hanoista.

Tämä perinteisten yleisten saunojen peseytymiseen liittyvä järjestely soveltuu hyvin myös puisten kimpiastioiden käytölle. Jatkuvassa kosteudessa puuastiat eivät ravistu ja säilyvät toimintakuntoisina.

Rajaportin saunaan suunniteltiin kolme kiulumallia, joista valmistettiin myös protomallit ja niitä koekäytettiin saunassa, pesuveiden annosteluun muovikiulujen ohella. Kiulun perusrakenne koostuu kapeista kimmeistä, metallivanteista ja puupohjasta. Kaksi pidempää kimpeä muodostaa kiulun kahvan. Rakenne noudattaa perinteisen puukiulun rakennetta ja siinä ei ole käytetty liimaa. Kaksi kiuluista on perusmuodoltaan perinteinen ylöspäin levenevää mallia ja yksi on ylöspäin kapenevaa mallia. Kiulujen koot ovat reilu 4 litraa ja 3 litraa. Rakenteen ja muotoilun tavoitteena on ollut mahdollisimman yksinkertainen, sarjatuotantona valmistettava tuote.

Kiulut olivat Rajaportin saunassa koekäytössä 20.11. – 2.12.2020. Käyttäjien palautetta kerättiin Rajaportin saunan Facebook –sivulle sekä suorana palautteena saunan henkilökunnalle. Kiulua pidettiin luonnollisena ja esteettisenä ratkaisuna saunan tunnelman kannalta. Epäilystä herätti puukiulun hygieenisuus sekä kahvan suora rakenne, josta on vaikea saada hyvää otetta.

Kuvat:

20. Rajaportin saunan pesutila (kuva: [Rajaportti – elävä legenda saunaksi – Saunologia.fi](#))

21. Puukiulun prototyypin testausta Rajaportin saunassa (kuva: Veikko Niskavaara)

Lähteet:

Karjalaista rakennustaitoa, Kuvaus Pohjois- ja Itä-Karjalan rakennuksista, Samuli Paulaharju, 2003

Vesisahan tarina. Nils Meinander, 1945

Kimpiastioiden vauriomekanismien tunnistaminen ja hallinta osana säilyttävää konservointia, Matilda Rajamäki, Opinnäytetyö 2012

Puun rakenne ja ominaisuudet, Matti Kärkkäinen 2007

Rajaportti – elävä legenda saunaksi, Lassi A Liikanen 2020, www.saunologia.fi

Terveen saunan tekijät, Mikko Saari et al, VTT 2002

Pytty poikineen, Jorma Rinne [Merikarvia-seura ry - Kala-astiateollisuus Merikarvialla \(merikarvia-seura.fi\)](http://merikarvia-seura.ry)

Villa Maire, <http://mairea.alvaraalto.fi/>

Vierailut:

Kauppilan umpipiha, Laitila

Saunakylä, Jämsä

Amurin työläiskortteli, Tampere

Rajaportin sauna, Pispala

Luostarinmäen käsityöläismuseo, Turku

Kaivolan Myllymäen ulkomuseo, Laitila

Pien-Toijolan talomuseo, Ristiina

Seurasaaren ulkomuseo, Helsinki

Maatalousmuseo Sarka, Loimaa